

VEREBÉLYI KINCŐ

A REGÖLÉS HOSSZÚ RÖGÖS ÚTJA

A folklór szövegek és szokások kutatói többféleképpen is szembe kerülnek a *történetiség* problémájával. Az egyik kérdés a *szövegfilológia*, ami a szöveg szóbeli hagyományozódása folytán összetettebb feladat, mint az írott irodalmi szövegek esetében. Már a műfajok meghatározása sem egyszerű, mivel az ilyen szövegek létrehozása más feltételekhez igazodik, mint ahogy ez az irodalom műfajaiban kialakult. Az irodalomelméleti támpontokra támaszkodó műfaji meghatározásnál is gyakori, hogy a szövegnek a gyakorlatban betöltött *funkciója* szerint kerül sor további szövegcsoportok megállapítására: nyelvtörő, sirató, gyermekdal, stb. A folklór szövegek megközelítésénél a vonatkozó szakirodalom *forrás-kritikája* is elengedhetetlen. Az a kritikai számbavétel pedig, amely arra is irányul, hogy egy téma kapcsán 100-150 év alatt kifejtett véleményeknek is van az adott korszak tudományos nézeteinek összességéből adódó háttere, a legkritikább esetben került eddig szóba.

A szöveg használatának *alkalma* segíthet szövegek csoportosításában: a lakodalmi költészet esetében a szövegfolklór vizsgálatának egyik vissza-visszatérő kérdése az, hogy honnan ered a szöveg? Az eredetet keresése többféle irányba és különböző intenzitással folyik immár százötven éve, a néplélektől a művelt társadalmi rétegek kultúrájáig terjedhetett a források keresése, különféle közvetítő, kommunikációs eszközök figyelembe vételével. Az eredet, majd a kölcsönhatások, az átadás és átvétel vizsgálatának egyik hatékony eszköze a *komparatistika*, amely alkalmazásának is megvan a maga története.¹ Különösen a 20. század elején adott jelenség vagy alkotás földrajzi elterjedtsége, ezzel (is) kapcsolatban az etnikai hatások kimutatása álltak a kutatások homlokterében.² A folklór szövegek nyelvezetének a vizsgálatánál az *interdiszciplinaritást* az irodalomelmélet mellett elsősorban

1 Az un. földrajz-történeti módszer lényegében a néprajzi/folklorisztikai kutatások kezdetei óta ismert a hazai szakirodalomban. A módszer a 18. század második felétől bontakozott ki a természettudományokban csakúgy, mint a kultúra-tudományokban. A 19. század volt az az időszak, amikor az alapvető módszerré finomodott alkalmazásának területei szerint (Cocchiara 1962, Klingman 1977: 45–65.) Arra is van példa, hogy az egész életmű alapja a komparatistika (Kretzenbacher 2000).

2 A transznacionális, transzkulturális fogalmakat nem használja a hazai folklorisztika.

a nyelvészet, (kiemelten a nyelvtörténet) és az etimológia képviselte.³ A szövegalkotás társadalmi kontextusára akkortól kezdtek figyelni, amikortól az ún. adatközlők kilétét személyes adatokkal hitelesítették.⁴ Ezeknek az adatoknak azonban társadalmi összefüggésekben illetve társadalomtörténeti távlatokban való értékelése közvetlenül nem volt összehozható a szóbeli műfajok alakulásának a történetével. Nagy előrelépést jelentett ebben a tekintetben a folklór műfajok társadalomtörténeti meghatározottságának a felismerése és bemutatása.⁵ A vizuális képek szövegbeli megjelenésének az értelmezéséhez pedig a *szövegelmélet*nek kellett kiteljesedni. Csak ennek az elméleti alapnak a megszilárdulása alapján lehet képi toposzok és a kontextust képező szövegek jelentésrétegeinek a megfejtésére vállalkozni. Az ünnepelt Tánczos Vilmos munkásságának egyik erőteljes vonása éppen az, hogy ő igen érzékenyen reagál a terepen tapasztalt életkörülményekre, az adatközlők gondolkodására, világszemléletére és lelki életük rejtelmére. A kiterjedt figyelem, sokoldalú tapasztalat, a kontextusok figyelembe vétele olyan összegzésekhez vezetett, amelyek az egyéni mentalitásokat időben és térben igen tág távlatokba tudta helyezni (Tánczos 1996, 1999, 2001).

Tanulmányunkban arra szeretnénk rámutatni, hogy milyen tévedésekhez vezethet egy téma egyoldalú megközelítése. Példának a regölést választottuk, amelynek nem tudjuk minden rejtélyét – ha van ilyen – megoldani, de a tudományos megközelítések mítoszteremtő funkciójára hívjuk fel a figyelmet, amelynek meg van a maga jelentősége éppen napjainkban is a közbeszédben, a közoktatásban, az interneten terjedő közleményekben terjedő elképzelések kapcsán.⁶

A regöléssel foglalkozó tanulmányok abból indulnak ki, hogy a *regelő hétfő* és *regölés* kifejezések első említése Heltai Gáspártól 1552-ből származik.

„Mert mindjárt a mi urunk Jézus Krisztus születésének napja után következik az ördegnak nagy innep: a regelő hét, ottan a farsang, etc. Akkor isznak az emberek, tobzódznak, lakoznak, és külemb-külemb féle heáavaló költséget művelnek.

Mert lakodalmokba esznek, tobzódznak, duskát isznak és mindenképpen megtöltik magokat, mintha a világiakkal egy céhbe avagy társaságba volnának, mintha e világnak soha ellene nem mondottának volna; mintha az Isten a keresztyéneket e világtól soha el nem választotta volna. Jaj, jaj e nagy vakságnak!

Látjuk mindennap szömünk előtt, mint vakítja meg az embereket a részegség és a tobzódás; mint vesztik el amiatt mind lelkeket, mind testeket, mind tisztességeket s mind marhájokat, mint majd jobban meghallod. De mindazáltal a sok duska itálnak, a sok regélésnek nincsen semmi vége, el sem hagyják, míg bőven, ugyan bőven rájok hozzák az Istennek haragját, ki elveszti a földet és tűzzel megolvasztja, mint régen az őzenvizelevesztötte ugyanezen bűnekért.” (Heltai 1552.)

A 16. századról kalendáriumokban vásárok időpontjaként szerepel a *regelő hétfőre*, azaz a *vízkereszt utáni hét* első napja. Időpontok jellemző cselekvésekre utaló megnevezése nem ismeretlen. A nagybőjt hetei kaphattak hasonló jelöléseket: fekete hét, süket hét, vagy a húsvét hétfőjének vízbevető hétfő megjelölése ilyen. Heltai szövegében az idézett kifejezések teljesen egyértelműen *az ételben, italban való mértéktelen tobzódást jelentik*, hiszen a szövegekörnyezet erről szól. Miért is ne lenne ez az érvényes értelmezés, hiszen

3 Az újabb nyelvantropológiai megközelítésekről: Balázs–Takács 2011. Az interdiszciplináris kutatásról Charaudeau 2010.

4 A magyar folklorsztika ún. egyéniségkutató iskoláról lásd: Dégh 1960, Ujváry 1965.

5 Ezt a szemléletet Voigt Vilmos tanulmányok sorában érvényesítette: Voigt 1975, 2000, 2002, 2004.

6 Hagyományos szokás modern olvasataként lásd például: Johler 2000, Könczei 2009.

ekkor kezdődik a farsang – nem valamivel később, mint ahogyan a szövegben előforduló „ottan” szó alapján néhányan kutató ezt így értette. Ebben a szövegben nem is egy sajátos kalendáris szokást, hanem egy *magatartásformát* jelöl nyomatékosan a regölés.

A regölésnek a téli ünnepkörbe tartozó köszöntő szokásként való leírása Plander Ferenc illetve Torkos Sándor leírásaival kezdődött a 19. század elején (Plander 1838, Torkos 1860). Sebestyén Gyula munkálkodásával teljesedett ki az a megközelítés, amely szövegelemékeket automatikusan kapcsolta össze az akkor felfedezett *szokással* (Sebestyén 1902a, 1902b; Vargha 1902). Ez a probléma, ti. hogy van egy kifejezés, amelynek megvan a maga szövegtörténeti és kulturális kontextusa és attól eltérő közegben szokásként való megnevezése érthetetlen módon nem vált kutatandó kérdéssé. A regölés csupán Sebestyén Gyula gyűjtése és tanulmánya óta számít ősi magyar téli népszokásnak elsősorban a folklorisztikával (is) foglalkozó kutatók számára.⁷ Sebestyén összehasonlító anyagát a hazai és számos nemzetközi télközépi köszöntő szokásokat alapul véve állította össze, miközben a hazai szöveg-változatokat is alapos vizsgálatnak vetette alá. Figyelmét különösen a *Haj regő rejtem* ismétlődő verssor kötötte le. Megjegyezzük, hogy sem őt, sem a további kutatókat sokkal kevésbé foglalkoztatta a „*de hó reme róma*”-szövegrész.

Korábban Kriza János a *Vadrózsákban* a *Porka havak hulladoznak* című, Kénos községből származó szöveget még *’őszékely népdal’*-nak minősítette. Adatközlőjére hivatkozva írja, hogy a szöveget új pár vagy betelepülő családok háza előtt éneklük karácsony másnapján felnőtt és fiatal férfiak valamint gyerekek. További adatközlő nyomán a „Rőt ökör – kifejezés is értelmet nyer, mégpedig nem szöveghagyományra, hanem az emlékezetben még élő szokásra hivatkozva. Az új házasok háza elé karácsony estéjén fából összeállított, szarvakat viselő ökröt állítanak, amelyet kalácsokkal, seres korsóval díszítenek. A regélők azután ezt fogyasztják el a regölés alkalmával. (Kriza 1975: 472; lásd még Tátrai 1982: 112–114.) Az 1970-es években kerültek elő Csikból olyan peres anyagok, amelyekben egyértelmű, hogy a regölés névvel illetett köszöntőszokás 1635-táján karácsony másnapján ment végbe (Szócs 1994). A szokásról vagy szövegről a peranyagokban részletesen nincs szó, az adott napon való mulatozásról részegeskedésről, verekedésről azonban igen a következő századból származó adat a csíkszentkirályi megyebírói könyvből származik:

„Mint hogy az Reglés, Apró Szentekezés és Vize Vető (!) hetfőn való Vize vetés miatt láttatik következni Isten ellen és felebaráti ellen való sok rendetlenség, végeze a tellyes megye, hogy ennek utána az a Karácson innepiben eddig usualt Reglés, Apró Szentek napján való ifjaknak és másoknak egybe gyülekezett alkalmatossággal való házalás, Vizbe Vető (!) hetfőn való hasonló, rendetlen házalás, részegeskedés tiltassék, határozott a csíkszentkirályi teljes megyegyűlés, vagy egyházi teljes falugyűlés 1716. január 15-én, aki pedig vétene ellene azt szigorúan büntessék meg.” (Szócs 1994: 241.)

Az idézett szövegek karácsonyi köszöntő szokások egyikeként említik a regölést, amelynek alkalmával hangoskodásra, rendetlenkedésekre került sor. A magyar folklorisztika 18. század végi – 19. századi kezdeteinél a szóbeli műfajok, maga a magyar nyelv állt az érdeklődés illetve a gyűjtések középpontjában, amint ezt a nyilvánossá tett gyűjtési felhívások is tanúsítják. Köztudott, hogy nemcsak a kialakulóban lévő folklorisztika, hanem többek között nyelvészek, irodalmárok és számos más tudományág is a magyar nemzeti kultúra „régiségeit” igyekezett feltárni, amely nyilvánvalóan az addig még hi-

⁷ A regöléssel foglalkozó munkákból válogatva idézek: Balázs 1945; Demény 1994; Dömötör 1964, 1970, 1981; Faragó 1961, 1996a, 1996b; Halmos 1957; Kallós 1958a, 1958b; Pócs 2004.

ányzóművelődési szférák megalkotásának alapjául is szolgált. A romantikától, az ébredő nemzeti öntudattól átítatott szellemi életben munkálkodókban nyilvánvalóan érvényesült a Zrínyi Miklóstól származó *egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók* gondolata (Zrínyi 1983). Ez a szellemi háttér képviselte azt, hogy a gyűjtők ugyan a kortárs jelenségeket írták le, a szaktudósok mégis azok távoli múltját sejtették.⁸ A népköltészet iránti szervezett érdeklődés az irodalomtudomány felől indult meg, és különösen a műfajok megállapításánál és a szöveganyag osztályozásánál érvényesült. A műköltészeti lírának megfelelték a népdalok, az epikának a mese, és az olyan kisebb műfaj, mint a közmondás beleillett az irodalmi műfajok rendszerébe. Hiányzott azonban a panorámából a *mítosz* és *dráma*. A magyar mítosz- szöveg rekonstrukciójának a megvalósíthatatlansága hamar nyilvánvalóvá vált, a mitikus múlt valóságként való igazolására azonban meg-megújulóan és változatos körből jelentkeznek javaslatok. Ennek az őskeresésnek Európa szerte a filozófiától a történetírásig, az ideológiáktól a művészetekig különféle politikai tartalmak lehettek a 19. század elejétől kezdve (Meletyinszkij 1985: 32–48). A magyar folklorisztikában is követhető a mitologizálásra való hajlam, nem csak a 19. században, hanem a 20. században is. Az ún. 'neomitologizmus' nálunk az előző időszak útvonalán haladva például a regélés szokásának eredetét is előszeretettel hozza összefüggésbe középkori, honfoglalás előtti, sőt még régebb hiedelem-rendszerekkel. A dallamok, formák, hagyományok, szövegek, fennmaradása még mindig olyan kontinuitást feltételez, amit még csak nem is problematizáltak a kutatók, holott a látszat-történetiség vagy a történetiség látszata, mint vizsgálatot érdemlő tudományos kérdés már nagyon régen lekerült a néprajzi/folklorisztikai probléma-felvetések jegyzékéről. (Bausinger–Brückner hrsg. 1969, Bausinger 1985.)

A drámai emlékek kutatása a 19. században ugyanebben az irányban tartva pótlékként talált rá a betlehemezésre, illetve „pogány” drámai formaként a regélésre. Ipolyi Arnold 1858-ban K. J. Schröer *Deutsche Weihnachtsspiel aus Ungern* című, a felvidéki németek karácsonyi játékeit tartalmazó kötete kapcsán elsőként vetette fel azt, hogy nekünk merre kéne tájékozódunk (Schröer 1858).

„Hát nekünk nem voltak-e hasonló népies színműveink? Mit felelhetünk a kérdésre: vajon föllelhetők-e még némi nyomaik és maradványaik népünk között.” (Ipolyi 1858: 354.)

Ipolyi a misztériumjátékok, hangsúlyosan pedig a betlehemezés felé kívánja, a gyűjtők érdeklődését irányítani. Érvései így végződnek:

„Míg ezen végső reminiscenciákat legalább az utolsó órában össze nem gyűjtjük, addig irodalomtörténetünk ezen érdekes szakasza hiányos marad; népszínpadunk s általában nemzeti műveltség-történetünk ezen fejezetéről jóhiszeműleg alig szólhatunk.” (Ipolyi 1858: 356.)

A Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetében már szerepeltek is betlehemes-játék szövegek (Arany–Gyulai szerk. 1872). Figyelemre méltó, hogy Toldy Ferenc a magyar nemzeti irodalomról illetve a magyar költészet történetéről írt összefoglalásaiban közép-kor végi 'népszínház költészet'-i műfajnak tartja a misztériumjátékokat, amelynek fellelt emlékeként Torkos Sándor fent idézett karácsonyi játékát tartotta és más népköltészeti példát nem is említ (Toldy 1867: 87; lásd még Toldy 1878: 39).

⁸ A nemzetállam megteremtéséhez nemcsak politikai eszközökre, hanem ideológiai, kulturális háttérre is szükség volt (Karnouh 1990).

Lépésről lépésre erősödik meg az a nézet, miszerint a népi betlehemezés az egyházi illetve iskolai misztériumjátékokból ered. E téma történeti kutatása egyre inkább az irodalomtudomány területén jelentkezett, hol csekélyebb, hol erőteljesebb intenzitással. Több évtizedes kutatás összegzése jelent meg 2018-ban (Kilián–Pintér szerk. 1989, 1993; Kilián 2018). A folklorisztika megörökölve az irodalomelméleti indítást a dramatikus játék fogalmát már nemcsak a betlehemezésre alkalmazta, hanem cselekményes volta alapján a kalendáris szokásokra is kiterjesztette, különös tekintettel a dramaturgiai elemeket (is) tartalmazó farsangi szokásokra.⁹

Az a nézet, miszerint folklorisztika által feltárt tények a nemzeti kultúra egészébe tartoznak, a 19. század elejétől máig különböző hangsúlyokkal érvényesül. A vizsgált jelenség minél kevesebb kapcsolatát lehet kimutatni a magyar kultúra analóg jelenségeivel, annál inkább tűnik az valamilyen meghatározatlan 'ősiség' és 'eredetiség' hordozójának.

Nem is volt kétséges, hogy Sebestyén Gyula 1902-ben közölt regösénekei „népköltészetünk és népszokásaink legrégebb emlékei” minősítést kapták (Vargha 1902). A két-kötetes publikáció nemcsak a szövegek közlésekhez, hanem a népszokásokra vonatkozó írásokhoz képest is új, mivel a szövegeket, a szövegek dallamait, az szövegek előadásánál használt eszközöket is bemutatja, valamint nagy ívű, a korabeli összehasonlító módszert alkalmazó részletes tanulmányban a szokás-együttes részeit elemezve a jelenség egészének 'ősiség'-ét állapítja meg.¹⁰ Tanulmánya olyan gazdag a problémák felvetésében, hogy gyökeresen új szempontok a későbbiekben sem igen kerültek elő, legfeljebb egy-egy kérdés nyert részletesebb kifejtést. (Egyébként a nem vallásos hátterű falusi események többnyire a 'népélet' látványos tényeként kerültek lejegyzésre ekkoriban – Résző Ensel 1866.) Sebestyén Gyula gyűjtésével egy ősi, 'dramatikus népszokás' került a folklorisztika látókörébe, mintegy bátorítva arra, hogy a betlehemezésen kívül további téli szokásokra is ráirányuljon a figyelem.¹¹ Sebestyén Gyulával egy időben Vikár Béla is a szövegeket veti egybe és szöveftéseiben szinte szóról szóra haladva bizonyítja azt, hogy a dunántúli és az akkor még csekély számú erdélyi változatok nyelvi egyezései egy közös ősfarmából eredhetnek.

„Nyilván a pogánymagyarok bűvigéje és nyelvének és költésének valószínűleg még a honfoglalás előtti korból való, tehát eddig ismert legrégebb összefüggő hagyománya.” (Vikár 1907.)

Ez az értelmezés nem tért ki Szabó Kálmán 1881-ben közölt tanulmányára, amelyben a szerző az oklevelekben talált kifejezések alapján arra a következtetésre jut, hogy a középkorban a királyi udvarokban énekmondók, igricek recitáltak énekes formában törté-

9 Közismertek csak nem reflektált a magyar szokáskutatásnak a színpadszerűséget szem előtt tartó jellegzetessége. Nemzetközi viszonylatban az 'eredeti', 'népi' művelődési elemek megtalálásának a szándéka motiválta a maszk-kutatást (lásd Schmidt 1955). Ezt követően a történeti-társadalmi adatok értékelésével elsősorban a tübingeni iskola követői adtak pontosabb képet a farsangolás társadalmi funkciójáról (Köstlin–Scharf 1966. Lásd még Ujváry 1979, 1991; Barabás 2009.

10 „Az összehasonlító folklore tömérdek adalékával könnyű lesz bebizonyítanunk, hogy a regösök egy indo-germán ünnepi szokást tulajdonítottak el, de ugyanazok az adalékok bizonyítani fogják azt is, hogy az átvett népszokások ural-altáji énekmondók módjára gyakorolták.” (Sebestyén 1902b: 71.)

11 A kalendáris szokásoknak az említett irodalmi, műfajelméleti megjelölése Viski Károlynak a népszokásokról szóló összegzésében is folytatódott és máig érezteti a hatását (Viski 1941).

neteket (Szabó 1881). A középkori királyi udvarban tevékenykedő mulattatókra néhány kifejezés és helységnév utal, tevékenységükről azonban nincs rendelkezésre álló adat, népi gyakorlatról pedig még ennyi sem. Jankó Jánosnak az igricekre, regösökre vonatkozó észrevételei nem keltették fel a kutatók figyelmét (Jankó 1894). A regölés kifejezés etimológiájának tisztása nem támaszkodott Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond nyelvtörténeti szótárára sem.¹² A regölés kalendáris szokása így legalább középkori perspektívát kapott, nem kis csúsztatással.

„a. m. énekmondás; minthogy pedig régi (egész az Árpád-korig felmenő) feljegyzések szerint a regösök énekei históriás, vagyis mondai színezetű történeti énekek valának, a regélés mai értelmével meglehetősen egyező e régi szó jelentése, mely azonban kicsinylő és megvető értelemben is használatos és ekkor üres, szószátyárkodó fecsegést, haszontalan beszédet jelent. Mivel pedig az énekmondás és a szintén éneklő ráolvasás (incantatio) között vajmi szoros kapcsolat van; ha figyelembe vesszük, hogy a pogány őskorban mind a kettő együtt járt s ugyanannak a papi, vagy legalább varázslói tisztű rendnek volt a mestersége: könnyű megérteni, miért jelent a R. tájszólási változata, a ma is élő réjülés annyit, mint ígész, ráolvasás. Regösöknek nevezik némely helyütt (kivált dunántúli vidékeken) a kántálókat és koledálókat is, akik különféle népszokások kíséretében házról házra járva pénzért, v. más természetbeli ajándékért áldásmondókákat énekelnek, kivált advent, aprószentek, húsvét hétfője, pünkösd napján s más keresztény ünnepekhez csatlakozó, de pogány eredetű ünnepi szokások alkalmával. a. m. énekmondás; minthogy pedig régi (egész az Árpád-korig felmenő) feljegyzések szerint a regösök énekei históriás, vagyis mondai színezetű történeti énekek valának, a regélés mai értelmével meglehetősen egyező e régi szó jelentése, mely azonban kicsinylő és megvető értelemben is használatos és ekkor üres, szószátyárkodó fecsegést, haszontalan beszédet jelent. Mivel pedig az énekmondás és a szintén éneklő ráolvasás (incantatio) között vajmi szoros kapcsolat van; ha figyelembe vesszük, hogy a pogány őskorban mind a kettő együtt járt s ugyanannak a papi, vagy legalább varázslói tisztű rendnek volt a mestersége: könnyű megérteni, miért jelent a R. tájszólási változata, a ma is élő réjülés annyit, mint ígész, ráolvasás. Regösöknek nevezik némely helyütt (kivált dunántúli vidékeken) a kántálókat és koledálókat is, akik különféle népszokások kíséretében házról házra járva pénzért, v. más természetbeli ajándékért áldásmondókákat énekelnek, kivált advent, aprószentek, húsvét hétfője, pünkösd napján s más keresztény ünnepekhez csatlakozó, de pogány eredetű ünnepi szokások alkalmával.” (Pallas Nagylexikon 'regölés' címszó.)

A nyelvészeti elemzések a 20. században is folytatódtak. Ugyanakkor a szövegek gyűjtésének körülményeit, a lejegyzések pontosságát illetve a tájnyelv hangtani sajátosságait nem vizsgálták a regösénekek és variánsainak elemzésekor. Bornemissza Péter egyik bájos imádságának egy sora, *'Uram, mindenható Isten, múlék regös nagy út rajta megyen vala áldott urunk'* csak megerősítette a regösénekek feltételezett szakrális vonatkozásait. Újabb a rögös útként való olvasat is előfordul.

Pajzs Dezső reg szóra vonatkozó szöveftése először 1948-ban, majd 1975-ben jelent meg. Ő ugyan a jelentések egész sorát mutatta be, a folklorisztikában és még a nyelvészeti közleményekben szintén, nem is szólva a közgondolkodásról, ezt a szót sámánisztikus gyakorlatokhoz kötik (Pais 1975). A *Magyar Szótörténeti Szótár* írja:

regös – 'énekmondó'; 'jeles napokon a falut járó, éneklő és adománygyűjtő fiatalok egyike'. Szár-mazéka: regöl. Vitatott eredetű szó. Vagy a rege szó hangutánzó tövéből ered, vagy a révül családja-ba tartozik, s annak ősi magánhangzós tövéből lett -g névszóképzővel. Az utóbbi esetben a regölés az ősi időkre utal, a sámánok révületben előadott szavaira értődött eredetileg.¹³

12 'Reg' és, 'rege' szavakat lásd: Szarvas–Simonyi 1890.

13 Forrás: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/r-F3964/regos-F39F4/>

A *Magyar Szótörténeti Szótár* hosszabban és részletesebben adja meg a szó megfejtését, a 'reg' alapszót itt is a sámánrévüléssel hozza összefüggésbe a szöveg. Szabó T Attila a regelő szót a 16. századtól adatolja egyértelműen a vízkereszt utáni első hét megnevezéseként (Szabó főszerk. 2002). A fentebb idézett csíki adat ezzel nem egyezik meg. A nyelvészetben kevésbé jártas olvasó számára is érzékelhető, hogy a regölés szó valódi jelentésére vonatkozóan milyen kevés adat áll rendelkezésre, a megfejtések gyakran feltevézéseket fogalmaznak meg, amelyek akár idézetként, mintegy toposzként őrződnek meg a későbbi szakirodalomban. Figyelemre méltó, hogy Pais Dezső által a *reg* szó hoz kapcsolódó jelentések változatait a szakirodalom a regölés szokásának az értelmezésénél meg sem próbálta figyelembe venni.

A 19. században megfigyelt élő népszokásnak a középkori királyi mulattatók tevékenységével való kapcsolata megállapításakor fel sem merült a két tény közötti időbeli távolság, tudomást sem vettek arról, hogy a középkor utáni évszázadokban a Kárpát medence népességében tájanként milyen változások mentek végbe. A 16–17. századi településtörténeti és demográfiai adatok abból a szempontból is figyelembe veendő, hogy a regölés hagyományát vajon milyen csoportok őrizhették meg a lakosság pusztulásának illetve az újratelepítések körülményei (Faragó 2006–2008, Németh 2001, Sohajda 2004, Székely 1977). Elgondolkodtató, hogy Sebestyén Gyula a regösénekekhez fűzött jegyzeteiben megállapítja a szövegek romlásait, az átvételeket, szövegek kopását, eszében sem jutott azonban az, hogy a szavak jelentése régebben is megváltozhatott az elmúlt évszázadok alatt. A magyarországi folklór tények a létezőmódjával, az un. széténeklés problémájával, a kontaminációkkal, a folklór történetének korszakaival, a kontinuitás kérdésével azóta is alig foglalkozott a kutatás.

A regölés és regösének felfedezése után több évtizeddel Dömötör Tekla ismételt és Sebestyén Gyulánál bővebben foglalkozott a 'regelő hét', 'regelő hétfő' csíziókban, naptárakban, céhszabályokban való előfordulásával (Dömötör 1958). Heltai Gáspár szövegében az 1552-ben adatolt 'regelő hétfő' még nem szokást jelöl, hanem olyan időszakot, amelynek jellemzője a korábbi szent időhöz képest a tobzódás. Széleskörű nemzetközi kitekintés során nyert adatokat összevetette a magyarországi adatokkal és megállapította, hogy az Erdélyben regelő hét, regelő hétfő 16–17. századi szokásanyaga elsősorban közigazgatási és céhes vonatkozású, közelebről nézve zajos mulatságokra vonatkozik. A szerző az évkezdés funkcióját hangsúlyozza. Ez az a gondolati szál, amelynek mentén különösebb részletezés nélkül találja meg a kapcsolatot a vízkereszt regelő hét és a karácsonyi köszöntő szokás között. A regölés szó jelentéseit nem vizsgálja, mivel eleve rituális funkciót tulajdonít a karácsonyi köszöntő szöveg alapján a regelő hét eseményeinek is. A kifejezések kontextusai sem kerültek szóba, mivel a karácsonyi regölés és a Vízkereszt utáni regelő hét kifejezések tartalmi azonosságát naptári reformokkal magyarázta. Az interpretációban itt is rejlik csúsztatás, a többjelentésű szavak egybevetése nem alapulhat a nyelvi formán. A regölés szó jelentésében a *mulatozás*, *dorbézozás* is benne van, ennek a lehetőségnek a figyelembe vétele azonban a karácsonyi szokás 'rituális' funkcióját a szentség felől a társadalmiság felé tolta volna.

„A karácsonyhoz–újévhez fűződő, szintén regölésnek nevezett szerencsekívánó-termékenységvárászló szokás azonban az ország egy más részén nevével együtt fennmaradhatott, hiszen ehhez az ünnepkörhöz nemcsak hazánkban, hanem Európa valamennyi népénél és népcsoportjánál fűződnek hasonló jellegű, bár más nevű szokások. A magyar regölés archaikus voltát a név és a dallam bizonyítja, s különbözteti meg a környező népek hasonló szokásanyagától. A nyelv és a dallam őrzte meg legtovább az idegen nyelvű és más zenei dialektusú népek közé szorult magyarság magával

hozott hagyományát, s jelent külön színt, önálló elemeket az európai évkezdő szokások sokszínű, összefonódó, szinte áttekinthetetlen szövevényében.” (Dömötör 1958: 330–331.)

A regelő hét értelmezésénél figyelmen kívül maradtak az egyházi előírások, tudniillik az, hogy a katolikus egyház az adventre – mint a húsvét előtti nagyhétre – különféle tilalmakat rendelt el. A karácsonytól január hatodikáig tartó ún. karácsonyi tizenketted is kitüntetett, szent idő a liturgia szempontjából.

„Ugyanaz érintett okból miután a pompa, multság s vigalom e komoly napok rendeltetésével meg nem fér, az egész ádventi idő alatt s még azután is éppen vízkeresztig hajdan tiltva volt minden menyegző, a mint az hazánkban ma is tiltva van; minél fogva ezen idő folyta alatt házasságra csak úgy kelhet valaki, ha elégséges okainak előadása mellett saját lelkéze utján a háromszori hirdetésben, és miként ezen időszak nevezetik, a „szent időben,” vagy „tiltott napokban” főpásztori fölmentvényt nyert.” (Lonovics 1857: 123.)

Csaknem azonos időszakban Budai Pál protestáns prédikátor is szót emel az ellen, hogy a karácsony szentségét megzavarják.

„De fájdalom, azokon a babonásokon kívül, a’kiről eddig szólottam.,, vagynak még mások, a’ kik ezen az éjszakán vétekeznek, midőn annak nagyobb részét házallással, úttzán való lármázással, illetlen játékokkal, fajtalan társalkodásokkal és dorbézolással töltik el.” (Budai 2005: 69.)

Érthető, hogy az Érdy Kódexben (1526–1527) a Vízkereszt utáni vasárnap *első menyegzős vasárnap* – ként van feltüntetve (Bálint 1977 I.: 139). Nem véletlen tehát, hogy 1585-ben egy völegény ötet *regelő hétfőn vette volt feleségül.* (Szabó főszerk. 2002, 'regől').

A lakodalmaszóra vonatkozó egyházi elvárás azt jelenti, hogy advent első vasárnapjától vízkeresztig a házasságkötés csak engedéllyel, csendes formában volt tartható. Ez tükröződik például P.Kováts Ágoston 1802-ben megjelent prédikáció-gyűjteményében is, ahol a Vízkereszt utáni második vasárnapra menyegzőt ajánlja a prédikáció témájának (Kovács 1802: Vízkereszt utáni második vasárnap; Rézbányai 1900).

Kézenfekvő a 'regelő hétfő' olyan értelmezése, miszerint a karácsonyi periódus szent idejét követően vízkereszt utáni napon kezdődik a zajos multságok, azaz a farsang ideje. Ha csak Sebestyén Gyulának a regősénekek szövegeit kísérő jegyzeteit vesszük figyelembe, már akkor is észrevehetjük, hogy a karácsonyi regős-előadásokat gyakran pokoli zaj is kísérte. Ezen kívül is vannak olyan elemek – például a maszkok –, amelyek a farsangi szokások eszközkészletébe (is) bele tartoztak. A hangeffektusok – például a zajkeltés – nem mindig, mindenütt jelentenek 'gonoszűzést', mint ahogy ezt szinte automatikusan szokás megjegyezni, figyelmen kívül hagyva Ujváry Zoltán megállapítását:

„A magyar nyelvterületen széles körben ismeretesek a zajt keltő szokások. A kalendáris év folyamán főleg két alkalommal fordulnak elő. Az egyik nagy alkalom a farsang vége, a másik az óév vége, a szilveszter estéje. A téli időszakban, az ún. téli ünnepkörben azonban más időponthoz kapcsolódva is előfordul zajt keltő szokás, így pl. számos helyen, karácsony estéjén vonulnak végig a falun nagy lármával, csengetéssel, kürtöléssel, ostorpattogatással. A karácsony és a szilveszter olyan közel esnek egymáshoz, hogy a szokásnak ilyen időbeli eltolódása funkcionális tekintetben nem lényeges.” (Ujváry 1975: 56.)

A zajkeltés funkcióinak megállapításához az ünnepiség kifejezésének történeti eszköztárát is figyelembe lehet venni. A karácsonyi ünnepet-, mint más ünnepet is – is jelezhetette például lövöldözés, harangzúgás. Mindezek helyettesítésére is szolgálhatott a zajkeltés, amint az az előfordulás adataiból is kitetszik. A regölés eszköztárából sajnálatos módon

számos elem vizsgálata kimaradt, vagy nem a téli népszokások együttesének figyelembe vételével értelmeződött. A kifordított bunda, némelykor álarcok, a szövegek előadásának a módja, nem rituális mondanivalót hordoznak, hanem a mindennapi életvilágból, tárgyi környezetből származnak – mint más téli népszokás esetében. A szokás előadásánál ezek a kellékek a mindennapiságtól az ünnepiség felé való átlépést jelzik.

A regölés karácsonyi előadásának időpontja és a szokásnak tulajdonított funkció – 'évkezdő rítus' – sok gondot okozott a kutatóknak, mivel nem tudtak szinte máig megsza- badulni attól a gondolattól, hogy minden ünnepi szokás alapja egy kvázi önállóan létező mágiкус gondolkodás.

Dömötör Teklának a regölésre vonatkozó összegzése, valamint tanulmánya első jegyzetében felsorolt szakirodalom utal azokra az 1950-es években született tanulmányokra, amelyek bár nem a szövegekből indulnak ki, hanem a regölés szokásának más összetevőit elemezve a szokás eredetére vonatkozó bizonyítékok után kutattak. A keresés mégis a szövegelemzések irányát követte, középkori vagy még régiebb analóg jelenségek, szokások illetve dallamok kerültek a látószögükbe. Kardos Tibor a magyar drámai emlékek körébe sorolja a regölést, adatok felsorakoztatása nélkül (Kardos 1957). Többen is megközelítették a problémát az énekelt dallamok felől. Ezek közül itt Vargyas Lajos tanulmányát idézzük, aki széles körből vett anyag egybevető vizsgálata után állapította meg:

„A dallam-összehasonlítás tehát – egyelőre – éppen úgy nem oldja meg a szokás eredetének problémáját, mint az eddigi kutatások, csak tisztázza, hogy milyen eredete nem lehet. Közvetlen kapcsolatot nem tudunk kimutatni; a tág körű rokonság pedig Nyugat-Európától Bizáncon keresztül a Kaukázusig és Mezopotámiáig terjed, ebbe a területbe pedig történelmünknek mind a honfoglalás előtti része, mind az azutáni kapcsolatai elhelyezhetők.” (Vargyas1957,1979.)

Ezt követően az írás második részében szinte sorról sorra, szóról szóra elemzi a szöveget – nem sokban térve el az elődök módszereitől és szemléletétől.

„Egy honfoglalás előtti, de már addig is bizonyára több fokozaton át fejlődött szokás s annak késő Árpád-korig tartó fejlődése, s ebben az állapotban megmerevedett formájának hosszú utóélete alakul ki tehát szemünk előtt. Egyedül arra nincs még felelet, honnan, milyen időből származik az a dallam és az a szokásmag, ami elemzésünk alapján honfoglalás előttinek látszik. Legnagyobb valószínűséggel a Fekete-tenger partvidékén vagy a Kaukázusban lehet remélni, hogy a további kutatás fölfedezhet közelebbi megfeleléseket is; s ez majd segít tisztázni a szokás kialakulásának korábbi szakaszait is.” (Vargyas1962; lásd még Faragó 1961.)

Szendrei Janka ezzel szemben bizánci keresztény eredetűnek véli a dallamanyagot (lásd: Szendrei 1967, 1974; Szomjas-Schiffert 1963). A regölés dallamainak elemzése a szokásra vonatkozóan támpontként használható eredményt máig nem hozott (Kerényi szerk. 1953, Kerényi, Szendrei 1967; lásd még Bodor–Paksa 2016).

A szokás térbeli elterjedése egészen új megvilágításba került Barna Gábor kutatásai révén, aki továbbra is az ismert regösének szövegek elterjedését követve, az alföldi és köszöntő szokásokat is figyelembe vette (Barna 1992). Rajeczky Benjamin és Paládi-Kovács Attila már inkább a szokás megnevezése és a megnevezett szokás időpontja valamint formája iránt érdeklődve foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a dunántúli regölés és a más területeken Észak-Magyarországon, az Alföldön farsangi, sőt lakodalmi szokás-ként emlegetett remélés között milyen kapcsolatok feltételezhetőek (Paládi-Kovács 1968, Rajeczky 1959).

Kimondva-kimondatlanul minden dolgozat a regölés, mint ősi mágikus szokás gondolatán alapul, amely azután, mint szokástöredék változatlan tartalommal kerül elő térben és időben különböző helyeken és alkalmakkor.

Sebestyén Gyula és további kutatók is a regölést más magyar népszokásokkal vetették össze és többen igen gazdagon idéznek magyarországi, valamint nagyon messzi kultúrákból származó párhuzamokat is. A szerzők gyakran idézik a lucázást, a karácsonyi, újévi és névnapi köszöntőket, az aprószentek napi szokásokat, némelykor Erdélyből a hejgetést (Diószegi 1963; Dömötör 1970, 1974; Faragó 1961, 1996a, 1966b; Lackovits 1989; Pozsony 2000). Immár több mint egy évszázada a szokások összehasonlítása kiragadott elemek egyezésén vagy hasonlóságán alapul, azzal a céllal, hogy a regölést megerősítve az ősi, a sámánisztikus vonások olyan hangsúlyossá váljanak, hogy a regölés eredete egyre korábbi időszakba, a meghatározatlan mitikus múltba kerülhessen. Ez a konstrukció publikációról publikációra épült, mivel az ősiségen kívül még néhány olyan homályos tartalmú terminus, mint a termékenység-varázslás, egészség-varázslás, bűvölés alkalmas volt az időtlenség látszatát kölcsönözni a szokásnak (Dömötör 1981). Az összehasonlítások 'rögeszméje' jobbára valamilyen, a kutató által konstruált átvétel-átadás menetének a feltételezése. A komparatistika ma már nem a formai hasonlóságokat igyekszik kimutatni, hanem a társadalmi, történeti, műfaji mentális, kontextusokat veszi figyelembe.¹⁴

A regölést, mint kalendáris szokást 19. században jegyezték le, a szöveg szokás-szöveg. A népköltészetben belül ez egy sajátos szövegtípus, amelynek meg vannak a maga jellegzetességei. Ezek azonban nem a szavak, a szókapcsolatok, szóképek, metaforák, fonetikai játékos elemek, rikkantások, stb. szintjén ragadhatók meg, hanem a szokás előadása alkalmának illetve funkciójának az alapján. A regölés esetében a *reg* szó eredete lényegében nem eléggé meghatározott, a használatának a története pedig több jelentést is bizonyít. A regölés szövegei, a szövegrészek belső kohéziója töredékes. A szóbeliségben hagyományozódott szövegek kopnak, átalakulnak, jelentésüket elvesztik, amint ezt értelmetlenné és értelmezhetetlenné vált szövegek sora tanúsítja. Gyermekek játékdalai és éppen a szokás-szövegek bizonyítják ezt.¹⁵ Köszöntés, áldásmondás, adománykérés a legszilárdabb elemei a regölésnek, amelyek egyébként más téli és más évszakban lezajló falufeljáró szokások esetében is előfordulnak. Katona Imre egy gondolatébresztő tanulmányában vizsgálta az áldás és átok formulák előfordulását népdalokban és népballadákban. Többek között megjegyzi, hogy az áldás szövegek tárházába bele tartozhat a köszönés, a köszöntés, még az ima is (Katona 1982: 314). Egy másik megfigyelése, hogy az említett formulák népköltészeti műfajok egész sorában előfordulhat a szöveg egésze mondanivalójának nyomatékosítása végett. A regös- szövegek áldásformulái is terebélyes rokonsággal rendelkeznek, nem 'varázsszavak', hanem az alkalomhoz illő jókívánság pozitív megerősítése. Miért is adnának elő párosítókat, ha nem játékból, amikor a házasságkötés nem választás, hanem társadalmilag meghatározott döntés következménye. A jókívánságok halmozása is játékos és ezzel áll összhangban az, hogy az adománykérés megtagadásának 'büntetése' kevésbé részletezett, mint az áldásé és rendszerint nyilvánvalóan tréfás a megfogalmazása. A népszokásokban elhangzó szövegek irodalmi szempontú megközelítését ismerjük (Dömötör 1974). Ezek a szövegek azonban az adott

14 Az irodalomtudományi vonatkozásról lásd: *Helikon. Műfaj és komparatistika*, 2016/3, valamint Szabó 2013. A történettudományban használt módszerről: Tomka 2004, 2005.

15 Az *ingyom-bingyom táliber, tutáliber, máliber* sor szó szerinti megfejtésére még senki sem vesztegette az erejét és képzetét.

szokáseggyüttes mint szimbolikustársadalmi cselekvés és egyszersmind kommunikációs forma egészébe épülnek bele. Az egész szokás-együttes nem közvetlenül a szövegben vagy a szöveg révén válik jelentéshordozóvá.¹⁶ A regösénekek beköszöntő formulája és a meglátogatottak válasza alapján a regölés szokását *rituális párbeszédnek* is felfoghatjuk, ami a látogatás-befogadás cselekvések dramaturgiájára épül. Az ilyen jellegű szóbeli szövegek jellegzetességének tartja már évtizedek óta kutatás, hogy azokban gyakori a 'sajátos nyelvezet' használata, az archaikus vagy annak tűnő, gyakran érthetetlen szavak használata, a beszédmódnak a mindennapitól eltérő deklarálási tónusa vagy zenéje (Biernaczky, 2003, Vansina 1961). A szövegben előforduló vallási vagy ezoterikus utalások, a cselekvés során használt viselet –elemek vagy eszközök csupán az aktuális, hétköznapi életvilágok a kommunikációt a mindennapi életvilágokon kívülre, a fölé helyezik. Az adománykérés részletezése és az adomány megtagadásának rosszállása iskolamesteri poézisből (is) származhat. A házról házra járó, köszöntő és kéregető szokások kialakulására vonatkozóan fel sem merült azoknak a szokásoknak a figyelembe vétele, amelyeket kántorok, tanítók kezdeményeztek: pl. ostyahordás, Balázs-járás, mendikálás, stb.

A karácsony előestéjén férfiakból vagy fiatalokból és gyerekekből álló csoportok házról házra járása, köszöntő mondása vagy éneklése, esetleg írott forrásból származó jelenetek előadása Európa szerte adatolt falusi szokás, amely kialakulásának pontos idejét a nemzetközi szakirodalomban sem lehet megtalálni. A számtalan lokális forma eszköztára gazdag, amelynek elemei a kultúra különféle rétegeiből származhatnak, a köztük létrejött kapcsolatok változatosak és változóak. A szokásokat társadalmi szimbolikus cselekvésként értelmező megközelítések módosították a korábbi 'mitologikus' értelmezéseket. A nemzetközi szakirodalomban lényegében Émile Durkheim és Marcel Mauss óta folyamatosan képviselve van annak a vizsgálata, hogy a társadalomban élők cselekvésmintái szimbolikus aspektusai hogyan alakulnak, változnak és működnek.¹⁷ A különböző tudományszakokból kiinduló megközelítések között nemcsak a szociálpszichológia, hanem – egyebek között – az etnológia, a szimbolikus antropológia olyan megállapításokhoz jutott már évtizedekkel ezelőtt, amelyek szilárdan beleépültek a társadalomról való gondolkodásba (Austin 1990).¹⁸ Már régen nem hipotézis az, hogy a társadalmi tapasztalatok és szimbolikus kifejezési formáik nem függetlenek egymástól.¹⁹ A számos irányzat közül az ún. 'performativitást' előtérbe helyező kutatások, amelyek a mindenkori társadalmi kontextus és a szokás előadása közötti viszonyokat helyezik a vizsgálatok előtérébe gazdagították az ünnepi szokások vizsgálatának fegyvertárát (Turner 1989, Wulf 2007).

16 A nagyon gazdag nemzetközi irodalomból csak néhány példát idézünk: Geertz 1983; Turner 1989, 2002; Segalen 1982; Wulf 2007. Jó áttekintést ad: Yannic ed. 2009.

17 Ennek a témának a bemutatása külön könyvet igényelne, Itt csupán néhány nevet említünk jelzőként: Durkheim 1978; Douglas 1993, 2003; Goffman 2015; Leach 1996. Egyebek mellett a pszichoanalitikus antropológia vagy a szemiotika hozzájárulását a társadalmi cselekvések szimbolikájának az értelmezéséhez nem is említem.

18 Ezt a művet tekintve a szakirodalom a performatív kutatások elindítójának.

19 „Meine Hypothese, dass zwischen der symbolischen und der sozialen Erfahrung ein hoher Grad von Entsprechung besteht, ist also immer nur innerhalb des Kontext seiner bestimmten sozialen Umwelt nachprüfbar.” (Douglas 1993: 7) „Az a feltételezésem, miszerint a szimbolikus és a társadalmi tapasztalatok között nagyfokú megfelelés létezik, csak meghatározott társadalmi környezet kontextusán belül lehet igazolni.” (A szerző fordítása.)

Már Paul Sartori klasszikus munkája is példát adott arra, hogy a szokások értelmezéséhez több támpontot kapunk, ha nem egyetlen napot, hanem nagyobb periódusokat veszünk figyelembe. A karácsonyi ünnepekorról írja:

„Wie die ganze Festzeit als eine ausgesprochene Freudenzeit gilt, so ruht namentlich am Weihnachtsabend jede Arbeit.” (Sartori 1914: 27.)²⁰

A karácsony vallási szempontból örömnünnep. A születés napjához illetve téli népszokások november végétől Vízkeresztig terjedő első szakaszához, a vallási vonatkozások mellett a szokások a mezőgazdasági tevékenység ritmusához tapadó elgondolásokat is kifejezik. A keresztény vallás agrárszimbolikája a vallási ünnepek alkalmával Jézus életének tanításait úgy tudta közvetíteni, hogy az jelképes eszközökkel még általánosabb szinten is kifejezhette az emberi lét alapkérdéseit – a születés – halál, megújulás – elmúlás szükségyszerű voltát. Tulajdonképpen az év minden szakában vannak előre mutató hiedelmek, hiedelemalapú cselekvések és ünnepekhez kapcsolódó profán szokások. Ugyanígy vannak egy-idozszak befejezésére utaló elemek is.

A nyilvánosság előtt, a közösség részvételével megvalósuló téli ünnepi szokások a vallási ünnephez – a szent időhöz – kapcsolódnak és a profán életvilágokban is kifejeződnek. A profán/ szakrális/ünnepi jelentés-rétegre utaló kifejezési eszközök nem válnak el élesen egymástól és nem egymástól elválasztva rendelkeznek önálló jelentéssel. Utalunk itt például a téltemetést kifejező szokásokra, amelyek szilvesztertől virágvasárnapig különböző helyeken, különböző időpontokban különféle néven nevezve zajlottak le (Barabás 2009).

A gyakorlatba, mint a társadalmiság konkrét megnyilvánulásainak terébe további struktúrák épülnek be, amelyek újabb tartalmak hordozóivá is válhatnak. A szakrális szférán kívül a közösség részvételével a nyilvánosság előtt zajló események elsősorban társadalmi mondanivalót hordoznak, még akkor is, ha egykori varázscselekvések elemeit is magukba építették. A szokások az aktív és passzív szereplők megoszlása ellenére az egész közösséget fogják át és fejezik ki.²¹ Az télközépi ünnepi szokások közös jellemzője az – a regölést és a betlehemezést is beleértve –, hogy fiatal férfiak, legények, vagy fiúgyerekek – jobbára korcsoportokban – a faluban lakó családokat felkeresik és köszöntik. Ennek önmagában nincs valamiféle 'mágikus' jelentősége. Ezzel szemben a falu közösségén belül kialakult kommunikációs rendszerben formálódott ki az aktív főszereplők korának és nemének a jelentése. Nem megalapozott az, ha ennek különös jelentőséget tulajdonítanánk, hiszen a kalendáris szokások túlnyomó többségénél a fiatal, még nem házas férfiak az aktív szereplők (Puchner 2009). Az aktív és passzív résztvevők közössége az összetartozás tudatát erősíti meg minden nagy részvétellel megvalósított szokás esetében. Ez a jelentés-réteg akkor is megmarad, amikor a legények csak a lányos házakat keresik fel a regölés, suprikálás vagy a húsvéti locsolás alkalmával, de ilyenkor a fiatalok korcsoportjainak a társadalmi cselekvések színpadára történő bejelentkezése válik hangsúlyosabbá. Leányok illetve gyerekek 'szerepvállalása' a szokás társadalmi

20 „Mínthogy az egész ünnepi időszak kimondottan az öröm jegyében telik, ezért természetesen karácsony estéjén nincs munka.” (A szerző fordítása.) Egy korábbi tanulmányomban foglalkoztam a téli ünnepi periódus 'örömnünnepként' való bemutatásával (Verebélyi 2007; lásd még Jung 2004).

21 A szokások társadalmi meghatározottságát hangsúlyozó Ingeborg Weber-Kellermann a karácsonyi köszöntő szokások szerepét a faluközösség en belüli különbségek kiegyenlítésében látja (Weber-Kellermann 1982: 182).

kötélékeinek és mondanivalójának a megváltozását jelenti és rendszerint az adománykérés válik fontossá (Turner 2002). Valamennyi változatnál megmarad a közösség egészét érintő mondanivaló, még akkor is, ha a szokás megvalósítására például a szegény- gazdag megkülönböztetése is alakítólag hat (Lackovits 1989, Bárh1980).

A 21. századi kutatónak szembe kell nézni a kutatói közhelyek csúsztatásaival, olykor még a terepen szerzett tapasztalatok interpretálása esetén is.

A regölés kérdéséhez az interdiszciplinaritás jegyében nyelvészek, zenetudósok, szókutatók szóltak hozzá – a művészek interpretációira itt nem térünk ki –, miközben a társadalomtörténeti szempontok nem érvényesültek. Sőt! A regölés ősi eredetének prekoncepciója miatt más elgondolás szóhoz sem jutott. A szokás gyakorlásának igazolhatóan is megvan a maga kétszáz éves története, amelynek követéséhez különösen a szövegek jókívánságot és kéregetést kifejező szövegei több fogódzót adhatnak, mint az értelmezhetetlenné torzult szövegrészek. A 'regös', 'regélés' kifejezések 'zajos tobzódás' jelentése alapján is értelmezhető a regölés. Ez a vidám, játékos, évődő szokás beleillik a téli periódus azon társadalmi – mondhatni társasági – szokásai közé, amelyek majd a farsang szabadságában teljesednek ki.

Amennyiben valamennyi téli népszokás egy adott helyen, és azonos időtávon belül előfordulásának a dinamikáját figyelemmel tudnánk kísérni, akkor megszabadulhatnánk azoktól a kutatói sztereotípiáktól, miszerint az ünnepi szokásoknak csak 'bajelhárító' és 'termékenység varázsló' funkciója lehet. A rítus és a ritualizált szokás, viselkedés közötti különbség megvonása is alapvető jelentőségű többek között a kontinuitás elemzésénél (Bausinger–Brückner 1969; Cazeneuve 1971; Segalen 1982; Maisonneuve 1988; Verebélyi 2009, 2010).

A hazai szokáskutatásban sok a megoldatlan kérdés, amelyet az ún. paradigmaváltás nem old meg. Nem oldhat meg addig, amíg a kutatási örökség kritikai számbavétele nem történik meg.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Arany László – Gyulai Pál (szerk.)

1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, 1.) Athenaeum, Pest.

Austin, John, L.

1990 *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Balázs Géza – Takács Szilvia

2011 *Etnolingvisztika – antropológiai nyelvészet*. In: Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter Nonprofit Kft., Budapest, 75–78.

Balázs János

1945A magyar sámán révülete. Rejt, rejték, rejtézik. *Ethnographia* LXLV. (3) 416–440.

Bálint Sándor

1977 *Ünnepi Kalendárium*. I-II. Szent István Társulat, Budapest.

Barabás László

2009 *Akiket fog a figura. Farsangi dramatikus szokások és népi színjátékok Marosszéken*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Barna Gábor

1992 A regös hagyományok földrajzi elterjedéséről. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 134–147.

- Bárth János
1980 Lányok a napkeleti királyok képében. *Forrás*. (12) 73–80.
- Bausinger, Hermann
1985 Traditionale Welten. Kuntinuität und Wandel in der Volkskultur. *Zeitschrift für Volkskunde* 81. 173–191.
- Bausinger, Hermann – Brückner, Wolfgang (hrsg.)
1969 *Kontinuität? Geschichtlichkeit und Dauer als volkskundliches Problem*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Biernaczky Szilárd
2003 A szájhagyományozott történelem kutatása. Levél-interjú Jan Vansina professzorral. *Tabula* 6. (2) 253–262.
- Bodor Anikó – Paksa Katalin
2016 *Vajdasági magyar népdalok V*. Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta.
- Budai Pál
2005 *A' köznép babonai és balvélekedései ellen való prédikációk*. Közreadja Szacsy Éva és Szalánszki Edit. (Fontes Ethnologae Hungaricae, I.) L'Harmattan, Budapest.
- Cazeneuve, Jean
1971 *Sociologie du rite*. Press Universitaire de France, Paris.
- Charaudeau, Patrick
2010 Pour une interdisciplinarité 'focalisée' dans les sciences humaines et sociales. *Questions de Communication*. 195–222. (Elérhetőség: <http://www.patrick-charaudeau.com/Pour-une-interdisciplinarite.html>)
- Cocchiara, Giuseppe
1962 *Az európai folklór története*. Gondolat, Budapest.
- Demény István Pál
1994 A hejgetés meg a sámánének. *Néprajzi Látóhatár* III. (1–2) 135–150.
- Dégh Linda
1960 Az egyéniségvizsgálat perspektívái. *Ethnographia* LXXI. (1) 28–44.
- Diószegi Vilmos
1963 Luca napi kotyoló szövegek. *Néprajzi Közlemények* VIII. (2–4) 3–36.
- Douglas, Mary
1993 *Ritual, Tabu und Körpersymbolik. Sozialanthropologische Studien in Industriegesellschaft und Stammeskultur*. Fischer TaschenbuchVerlag, Frankfurt am Main.
2003 *Rejtett jelentések*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dömötör Tekla
1958 Regelő hétfő. *Ethnographia* LXIX. 313–332.
1964 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1970 Mythical Elements in Hungarian Midwinter Quiet Songs. *Acta Ethnographica* 19. 119–146.
1974 *A népszokások költészete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1981 Regölés. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 329.
- Durkheim, Emil
1978 *A társadalmi tények magyarázatához*. Közigazgatási és Jogi Kiadó, Budapest
- Faragó József
1961 Regölés Homoródremetén. *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* V. (1) 51–55.
1996a A szabófalvi hejgetés emlékei. *Erdélyi Múzeum* 58. (1–2) 94–103.
1996b A hejgetéstől az urálásig. Egy archaikus moldvai csángómagyar népszokás elrománosodása és eltűnése. *Honismeret* XXIV. (6) 53–64.
- Faragó Tamás
2006–2008 A magyarországi történeti demográfiai kutatás vázlatos története a kezdetektől 1945-ig. *KSHNKI Történeti Demográfiai Évkönyv*. 5–39.
- Geertz, Clifford
1983 *Local Knowledge. Futher Essays in interpretive Anthropology*. Basic Books, h. n. (USA).

- Goffman, Erwing
2015 *Az én bemutatása mindennapi életben*. Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Heltai Gáspár
1552/2008 *A reszegsegnek es tobzodásnak veszedelmes vóltáról valo Dialogus*. Országos Széchenyi Könyvtár – Corvina Alapítvány, Budapest.
- Halmos István
1957 Regösénekek. *Ethnographia* LXVIII. (3) 492–503.
- Ipolyi Arnold
1858 Mystériumok maradványai hazánkban. *Új Magyar Múzeum* 8. 349–356.
- Jankó János
1894 Igriczek a Bihar-hegységben. *Erdélyi Múzeum* XI. (1) 32–38.
- Johler, Reinhard
2000 *Die Formierung eines Brauches: der Funken- und Holepfannsonntag*. Selbstverlag des Instituts für Europäische Ethnologie, Wien.
- Jung Károly
2004 Miért nevetnek a betlehemeseken? In: Verebélyi Kincső (szerk.): *Artes Populares 20. Szabad-e bemenni betlehemmel?* ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 35–44.
- Kallós Zoltán
1958a Hejgetés Moldvában. *Néprajzi Közlemények* III. (1–2) 40–50.
1958b Hejgetés az erdélyi cigányok kántáló énekeiben. *Néprajzi Közlemények* III. (4) 54–58.
- Kardos Tibor
1957 Adatok és szempontok a magyar dráma kezdeteihez. *Filológiai Közöny* IV. 210–232, 303–338.
- Karnoouh, Claude
1990 *L'invention du peuple. Chroniques de Roumanie*. Editions Arcantère, Paris.
- Katona Imre
1982 Áldás és átokformulák a magyar népdalokban és népballadákban. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortárs eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 313–344.
- Kerényi György
1953 A regösének magva. In: Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Emlékkönyv Kodály Zoltán 60. születésnapjára*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 241–254.
- Kerényi György (szerk.)
1953 *Magyar Népzene Tára* II. *Jeles napok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kilián István
2018 *A karácsonyi ünnepkör színhátékai Magyarországon. (11–18. század)*. Ráció Kiadó, Budapest.
- Kilián István – Pintér Márta Zsuzsánna (szerk.)
1989 *Iskoladráma és folklór*. KLTE Ethnica Alapítvány, Debrecen.
1993 *Az iskolai színháték és a népi dramatikus hagyományok*. KLTE Ethnica Alapítvány, Debrecen.
- Kligman, Gail
1977 *Căluș. Symbolic Transformation in Romanian Ritual*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Kretzenbacher, Leopold
2000 *Vergleichende Volkskunde Europas Gesamtbibliographie mit Register 1936–1999*. Waxmann, München.
- Kriza János
1977 (1863) *Vadrózsák. Kriza János székely népköltési gyűjteménye*. Faragó József gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Kovács Ágoston, P.
1802–1804 *Alkalmatos és alkalmatlan rajta létel. Vasárnapi erkölcsstani prédikációk 4 évre*. I. év 1. köt. Komárom, 1802, 2. köt. Komárom, 1802; II. év 1–2. köt. Pest; 1803; III. év 1. köt. Pest, 1804, 2. köt. Buda, 1804; IV. év 1–2. köt. Pest.
- Könczei Csilla
2009 *Kulturális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica*. Kriterion Könyvkiadó – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

- Köstlin, Konrad – Scharfe, Martin
1966 „Heischebrauche.” In: Bausinger, Hermann (hrsg.): *Dörfliche Fastnacht zwischen Neckar und Bodensee*. Volksleben 12. TübingerVereinigung für Volkskunde, Tübingen, 156–195.
- Lackovits Emőke, S.
1989 A tamák. Maszkos alakoskodók Szentkirályszabadján. *Múzeumi Diárium*. 30–33.
- Leach, Edmund
1996 *Szociálanropológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Lonovics József
1857 Népszerű egyházi archeológia. 1. Az egyházi évkör. Sommer, Bécs.
- Meletyinszkij, Jeleazar
1985 *A mítosz poetikája*. Gondolat, Budapest.
- Maisonneuve, Jean
1988 *Les conduites rituelles*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Németh István, H.
2001 Háború és népesség a kora újkori Magyarországon. (16–17. század.) *Történeti Demográfiai Évkönyv*. 129–142.
- Pais Dezső
1948 Reg. A régi magyarság szellemi életének kérdésköréből. *Magyar Századok*. 5–23.
1975 Reg. In: Uő: *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 109–142.
- Paládi-Kovács Attila
1968 Farsangi „remélés” Eger vidékén. *Ethnographia* LXXIX. 241–252.
- Plander Ferenc
1838 Göcsejnek esmérete. *Tudományok Gyűjtemény XXII*. (6) 2–3.
- Pócs Éva
2004 Néhány új szempont a regölés és regösének kutatásához. In: Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. L'Harmattan, Budapest, 285–334.
- Pozsony Ferenc
2000 Román kolindák és magyar karácsonyi énekek motívumegyezései. In: Uő: *Adok nektek aranyvesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 58–83.
- Puchner, Walter
2009 *Studien zur Volkskunde Südosteuropas und des mediterranen Raums*. BöhlauVerlag, Wien.
- Rajeczky Benjamin
1959 „Regélni.” *Néprajzi Közlemények* IV. (1–2) 5–6.
- Résó Ensel Sándor
1866 *Magyarországi népszokások*. Kugler Adolf, Pest.
- Rézbányai József
1900 A házasság szentsége lelkipásztori szempontból, tekintettel a mai viszonyokra. *Hittudományi Folyóirat*. 141–213, 246–292, 584–643.
- Sartori, Paul
1914 *Sitte und Brauch*. Wilhelms Heims, Leipzig.
- Schmidt, Leopold
1955 *Masken in Mitteleuropa*. Selbstverlag des Vereines für Volkskunde, Wien.
- Schröer, K. J.
1858 *Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungern*. Geschildert u. mit getheilt von K. J. Schröer. Mit Unterstützung der kais. Akad. d. Wiss. Gedruckt. Keck et Comp, Wien.
- Sebestyén Gyula
1902a *Regös-énekek*. Athenaeum, Budapest.
1902b *A regösök*. Athenaeum, Budapest.
- Segalen, Martin
1982 *Rites et rituels contemporains*. Nathan, Paris.
- Sohajda Ferenc
2004 Zala megye népesedéstörténetének irodalma. Hangsúlyok, hiányok, hipotézisek. *KSHNKI Történeti Demográfiai Évkönyv*. 157–179.

Szabó Károly

1881 A királyi regösök. *Századok* XV. 553–568.

Szabó Levente, T.

2013 Az összehasonlító irodalomtudomány kelet-európai feltalálása és beágyazottsága. Az Acta Comparationis Litterarum Universarum – egy kutatás keretei. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Kádár Edit (szerk.): „...hogy legyen a víznek lefolyása...” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 449–460.

Szabó T. Attila (főszerk.)

1976–2009 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond

1890 *Magyar Nyelvtörténeti Szótár. A legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig*. II. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedés, Budapest.

Szendrei Janka

1967 Zur Frage der Verbreitung der Regös-Melodien. *Studia Musicologica* IX. (1/2) 33–53.

1974 „Szent István szolgálai.” Egy regös-motívum német párhuzama. *Ethnographia* LXXXV. (2–3) 315–329.

Székely György

1977 Az európai településhálózat átalakulása a XVI–XIX. században és a Dunántúl. In: T. Mérey Klára (szerk.): *A Dunántúl település-története* II. *A pécsi településtörténeti konferencia (1976. aug. 24–25.) anyaga*. PAB–VEAB, Pécs, 9–23.

Szomjas-Schiffert, György

1963 Finnisch-ugrische Herkunft der ungarischen „Regös“-Gesänge. In: Ortutay Gyula (red.): *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum, Budapestini habitus, 20–24. sept. 1960*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 364–396.

Szöcs János

1994 Régi csiki regösök. *Honismeret* XXII. (6) 47–51.

Tátrai Zsuzsa

1982 A szokásköltészet Kriza János Gyűjteményében. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortárs eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 91–116.

Tánczos Vilmos

1996 *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok*. Második kiadás. (Kronika Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1999 *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. (Kronika Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

2001 *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Püski Kiadó, Budapest.

Toldy Ferenc

1867/1887 *A magyar költészet története. Az ősidőktől* Kisfaludy Sándorig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

1878 *A magyar nemzeti irodalom története*. Franklin Társulat, Budapest.

Tomka Béla

2004 Az összehasonlító történetírásról. Tanulságok a magyar történetírás számára. *Magyar Tudomány* 110. (7) 732–742.

2005 Az összehasonlító-módszer a történet írásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. *Aetas* 20. (1–2) 243–258

Torkos Sándor

1860 A regélés Zala megyében. *Magyar nyelvészet* V. 337–380.

Turner, Victor

1989 *Vom Rituel zum Theater. Der Ernst menschlichen Spiels*. Campus Verlag, Frankfurt am Main.

2002 *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó, Budapest.

Ujváry Zoltán

1965 Az egyén szerepe a népszokásokban. *Ethnographia* LXXVI. (4) 501–520.

1975 A hajdúszoboszlói szilveszter. In: Uő: *Varia Folkloristica írásk a néphagyomány köréből*. Debrecen, 51–59.

- 1979 Népszokások és színhátékok. (Folklór és etnográfia, 2.) KLTE, Debrecen.
 1991 *Farsangi népszokások*. Magánkiadás, Debrecen.
- Vansina, Jan
 1961 *De la tradition orale, Essai de la méthode historique*. Musée Royal del'AfriqueCentrale, Tervuren.
- Vargha Gyula
 1902 Előszó. In: Sebestyén Gyula: *A regösök*. Athenaeum, Budapest, 3–21.
- Vargyas Lajos
 1957 Francia párhuzam regös- énekeinkhez. *Néprajzi Közlemények* II. (1–2) 1–10.
 1962 Les analogies hongroises avec les chants. „Guillaneu.” *Studia Musicologica* III. (1–4) 367–378.
 1979 A regösének problémájának újabb, zenei megközelítése. *Ethnographia* XC. (2) 163–190.
- Verebélyi Kincső
 2007 Maszk és maskara In: Pócs Éva (szerk.): *Maszk , átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Balassi Kiadó, Budapest, 15–25.
 2009 Átmenetek-rítusok. In: Lajos Katalin – Tapodi Zsuzsanna Mónika (szerk.): *A hagyomány burkai. Tanulmányok Balázs Lajos 70.születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 77–92.
 2010 Hogyan értelmezhetők a rítusok? In: Barna Gábor – Gyöngyössy Orsolya (szerk.): *Rítus és ünnep*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 15–29.
- Vikár Béla
 1907 *A regösének*. (Nyelvészeti füzetek, 39.) Bővített különyomat. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- Viski Károly
 1941 Regölés. In: Uő:(szerk.) *Magyarország néprajza III. Szellemi néprajz I.3.kiadás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 316.
- Voigt Vilmos
 1975 A magyar hősepika összehasonlító kutatási problémái. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom VIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 237–260.
 2000 *Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok*. Universitas Kiadó, Budapest.
 2002 Az elterjedés fogalma. *Néprajzi Látóhatár* XI. (1–4) 113–123.
 2004 *Magyar, magyarországi és nemzetközi. Történeti folklorisztikai tanulmányok*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Weber-Kellermann, Ingeborg
 1982 *Weihnachtslieder*. Wilhelm Goldmann Verlag – Musikverlag B. SchottsSöhne, Mainz–München.
- Wulf, Christoph
 2007 *Az antropológia rövid összefoglalása*. Enciklopédia, Budapest.
- Zrínyi Miklós
 1660–1661/1983 *Ne bántsá a magyart. Az török áfium ellen való orvosság*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Yannic, Aurélien (ed.)
 2009 *Le rituel*. CNRS Édition, Paris.

CALEA LUNGĂ A URATULUI DE IARNĂ

Cercetările folcloristice maghiare se ocupă de obiceiurile de urare de iarnă din secolul al XIX-lea, considerându-le relicve din timpul descălecatului maghiarilor. Această abordare mitologizantă a legat datele istorice precare direct cu obiceiul popular din secolul XIX. Această interpretare a corespuns reconstruirii culturale maghiare de peste secole. În ultimii o sută de ani etnografia a cercetat textul, melodia, modul recitalului și răspândirea geografică, însă nu a trecut de concepțiile secolului XIX. Lucrările ce se succed nu folosesc nici o critică în interpretarea obiceiului, nu se ia în considerare abordările comparatiste, contexte performante ale obiceiului, respectiv datele istorice descoperite mai recent. Răspunderea etică a cercetării științifice este corectarea greșelilor, căci identitatea națională nu se poate clădi pe construcții fictive.

“THERE IS A LONG WAY TO” WINTER QUEST RITUAL

Hungarian folklore research has often dealt with Winter Quest rituals (most frequently the *regölés*) dooming them as remnants of thousand years old Hungarian customs. The mythologizing of current folk rituals in 19th century was directly connecting the scarcely survived historical data with the recent winter customs in the villages. Description of *regölés* was one cherished item in reconstructing the Hungarian culture history. Investigation of texts, music and performance of *regölés* followed the same pattern of 19th century folklore research. Generations followed each other without scrutinizing the previous studies. In this paper the author deals with more recent investigations, combined with some comparative methods. It is necessary to sum up and discuss the results of winter customs, in order to include it into the careful study of Hungarian national identity.